

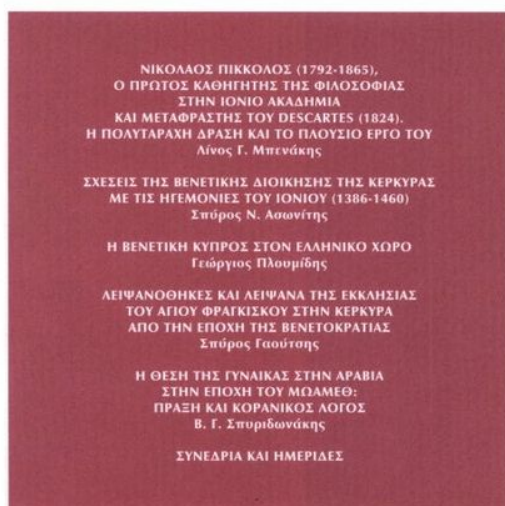
Peri Istorias

Vol 2 (1999)

ΙΟΝΙΟΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

περί Ιστορίας

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΒΟΗΘΗΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ
ΤΕΥΧΟΣ 2 * ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1999 * ΕΚΔΟΣΕΙΣ Ἀπόστολος ΚΕΡΚΥΡΑ

Η θέση της γυναίκας στην Αραβία στην εποχή του Μωάμεθ: πράξη και κορανικός λόγος

Β. Γ. Σπυριδωνάκης

doi: [10.12681/p.i.24733](https://doi.org/10.12681/p.i.24733)

To cite this article:

Σπυριδωνάκης Β. Γ. (2020). Η θέση της γυναίκας στην Αραβία στην εποχή του Μωάμεθ: πράξη και κορανικός λόγος. *Peri Istorias*, 2, 79–88. <https://doi.org/10.12681/p.i.24733>

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΑΡΑΒΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΜΩΑΜΕΘ: ΠΡΑΞΗ ΚΑΙ ΚΟΡΑΝΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ*

Β. Γ. Σπυριδωνάκης

Αν και θα ήταν άτοπο να υποστηρίξουμε ότι τα μεγάλα θεολογικά συστήματα είναι αποτελέσματα κάποιας ανώτερης κοινωνικής ανάγκης, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η πραγματικότητα προηγείται της θεωρίας και ότι η εμπειρία που έζησε ο Μωάμεθ δεν μπορεί παρά να είναι πρόδρομος του Κορανικού λόγου που τελικά έγινε πάγια νομοθεσία στην ισλαμική κοινωνία.

Ένα βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο μελετητής του θεοκρατικού συστήματος μέσα στο οποίο διαμορφώνεται αυτή η κοινωνία, είναι το δίλημμα που παρουσιάζει από το ένα μέρος η στατικότητα του ισλαμικού οικογενειακού δικαίου και από το άλλο η αναμφισβήτητη φυσική εξέλιξη οποιασδήποτε κοινωνίας, που έρχεται σε επαφή με άλλες πιο εξελιγμένες κοινωνίες με δοκιμασμένες αξίες και αναγνωρισμένα πολιτικά πρότυπα.

Σε θέματα πίστης, στη μεταφυσική μας οντότητα, δεν λειτουργεί ούτε η λογική ούτε η επιστημονική σκέψη και ο λόγος ανήκει στα συναισθήματα. Και όμως, η επιλογή που έκαναν οι Άραβες στα χρόνια του Μωάμεθ δεν είναι ανεξήγητη, γιατί η αποκάλυψη του ισλαμικού θείου λόγου στον αραβικό χώρο παρουσιάζεται σαν μια γενική μεταρρυθμιστική προσπάθεια που ισοδυναμεί με μια κοσμογονική επανάσταση.

Αν κρίνουμε από την πρόοδο που είχαν σημειώσει στον αραβικό χώρο οι μονοθεϊστικές θρησκείες στις αρχές του έβδομου αιώνα, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ένα σημαντικό μέρος της αραβικής κοινωνίας είχε γίνει επιδεκτικό μιας θεολογικής ανακαίνισης. Η ψυχολογική ανάγκη για την συμπλήρωση ενός θεολογικού κενού φανερώνεται στο πρόσωπο του Μωάμεθ, του κοινού Άραβα που εξέλεξε ο μοναδικός Θεός να γνωστοποιήσει την ύπαρξή του.

Ο Μωάμεθ αφιέρωσε όλο του το αποστολικό έργο μέσα σε καθαρά αραβικά πλαίσια και εκφράστηκε αναφερόμενος κυρίως σ' αυτά: η πρώτη φάση της ισλαμικής αποκάλυψης και οι άμεσοι στόχοι της αποστολής του δεν είχαν παρά περιορισμένους σκοπούς. Η οικουμενική τάση της νέας θρησκείας δεν παρουσιάζεται παρά μόνο μετά από μια ολόκληρη δεκαετία μετά το θάνατο του Προφήτη, δηλαδή επί του χαλιφάτου του Ομάρ (634-644 μ.Χ.), όταν οι ένοπλοι οπαδοί της νέας θρησκείας βρέθηκαν κυρίαρχοι γειτονικών χωρών με γενικότερα θεολογικά συστήματα. Αυτή η νέα πολιτική πραγματικότητα δεν μπορούσε παρά να μετατρέψει

ένα αρχικώς εθνικό θεολογικό σύστημα σε οικουμενικό.

Ο Μωάμεθ απευθύνθηκε στους ομοεθνείς του και ζήτησε να τον αναγνωρίσουν σαν προφήτη του Αλλάχ, κάτι που τελικά το κατόρθωσε. Για να δώσει μεγαλύτερο βαθμό αξιοπιστίας στις ριζοσπαστικές του προτάσεις και για να αποτρέψει κάθε είδους φιλοσοφική συζήτηση με γνώμονα τη λογική, το μήνυμά του παρουσιάζεται σε θεολογική μορφή και μάλιστα, κατά τους ισχυρισμούς των οπαδών του, σε υψηλότερα επίπεδα απ' αυτά του Ιουδαϊσμού και του Χριστιανισμού.

Η πρόθεσή του ήταν να δώσει στους ομοεθνείς του ένα καινούργιο σύστημα που θα πήγαζε από το αραβικό παρελθόν και θα απαντούσε στις άμεσες ανάγκες τους, εφόσον μάλιστα ο Ιουδαϊσμός και ο Χριστιανισμός είχαν το μειονέκτημα να είναι θεολογίες ξένης προέλευσης και να μην προσαρμόζονται στην αραβική πραγματικότητα. Είναι φυσικό λοιπόν να περιμένουμε κάποια δόση δογματισμού που αργότερα θα μετατραπεί σε στείρα αντιδραστικότητα και σε εξάρσεις φανατισμού με δραματικά επακόλουθα.

Το πνεύμα που ενέπνευσε ο Μωάμεθ στους οπαδούς του μετατράπηκε τελικά σε φυλακή για τους Άραβες και ακόμα περισσότερο για τους άλλους λαούς που ασπάστηκαν το Ισλάμ αργότερα. Αυτό το ολοκληρωτικό σύστημα, γενικά ανεπίδεκτο εξέλιξης, δεν έπαψε να παρουσιάζει ένα σωρό εμπόδια στην ανάπτυξη των ισλαμικών λαών, ιδιαίτερα δε στις σχέσεις των δύο φύλων που μας ενδιαφέρουν αυτή τη στιγμή.

Ας ρίξουμε τώρα μια ματιά στην αραβική κοινωνία στα χρόνια του Μωάμεθ. Οι τρόποι ζωής των κατοίκων της Αραβίας στις αρχές του έβδομου αιώνα θυμίζουν τρόπους ζωής άλλων λαών που βρίσκονταν στο ίδιο περίπου στάδιο της ιστορικής τους εξέλιξης, όπως λόγου χάριν τους Πρωτοσλάβους της Ανατολικής Ευρώπης της ίδιας εποχής, με διαφορές ανάλογα με το φυσικό περιβάλλον.

Η προϊσλαμική περίοδος, γνωστή ως *Τζαχιλίγια*, χαρακτηρίζεται από την αταξία, το χάος, την ανασφάλεια, τον πολυθεισμό, τέλος από την αδυσώπητη πάλη των πάντων κατά πάντων: για τους μεταγενέστερους Άραβες μωαμεθανούς αυτή είναι μια περίοδος ανυπαρξίας¹.

Σ' ένα φυσικό περιβάλλον με ιδιαίτερες κλιματικές αντιξοότητες, χωρίς κεντρική πολιτική εξουσία, με τους κατοίκους σε διαρκή αγώνα για επιβίωση και σε συνεχή αλληλοεξοντωτικό πόλεμο, με συχνές αιφνιδιαστικές επιδρομές για λαφυραγωγία στον πλησιέστερο γείτονα, συμπεριφορά με ιδιαίτερη ωμότητα και ασυναισθησία: αυτή είναι η γενική εικόνα που μας δίνει η προϊσλαμική Αραβία.

Το κόστος αυτού του αέναου πολέμου με τα στοιχεία και με τους ανθρώπους ήταν ανυπολόγιστο, αλλά και ο πιο αποτελεσματικός τρόπος ελέγχου του πληθυσμού. Οι άνδρες είχαν μεγαλύτερη αξία από τις γυναίκες, όχι μόνο γιατί ήταν προικισμένοι με τη φυσική δύναμη που χρειάζο-

νταν για τις ληστρικές επιχειρήσεις, αλλά και γιατί οι απώλειες μείωναν συνεχώς το δυναμικό τους και τους καθιστούσαν σπανιότερους και άρα πολυτιμότερους. Αυτή η χρόνια λειψανδρία δεν μπορούσε παρά να δημιουργήσει δημογραφική ανισότητα στην πυραμίδα των δύο φύλων με αποτέλεσμα την υποτίμηση της αξίας της γυναίκας.

Η συνθήεια των προϊσλαμικών χρόνων που καταδίκασε σε θάνατο πολλά από τα θηλυκά βρέφη ήταν αποτέλεσμα μιας προσπάθειας που είχε τόσο οικονομικούς όσο και δημογραφικούς λόγους. Ο αέναος όμως πόλεμος αυτής της περιόδου, που αργότερα θα μετατραπεί σε ιερό πόλεμο κατά των μη Μουσουλμάνων, δεν επέτρεψε τελικά τη δημιουργία ενός δημογραφικού ισόβαρου των δύο φύλων και αυτό είχε αρνητικές επιπτώσεις στη θέση της γυναίκας κατά την ισλαμική περίοδο.

Αν και οι προτάσεις του Μωάμεθ στόχευαν στην εξάλειψη του εμφυλίου πολέμου, η μεταφορά του όμως υπό μορφή ιερού πολέμου στον εξω-αραβικό χώρο επί Ομάρ (634-644), είχε σαν αποτέλεσμα τη συνέχιση της μείωσης του ανδρικού πληθυσμού της Αραβίας και την ακόμα μεγαλύτερη υποτίμηση της γυναίκας. Ο Μωάμεθ δεν έκανε τίποτε άλλο παρά να υπαγορεύσει στους οπαδούς του ότι ήταν εφικτό και, κατά τη γνώμη του, καλύτερο για τη γυναίκα. Φυσικά ό,τι ήταν εφικτό και καλύτερο για τη γυναίκα της Αραβίας της εποχής του δεν θα ήταν αναγκαστικά προοδευτικό για τις γυναίκες άλλων προηγμένων κοινωνιών που αργότερα ασπάστηκαν τη θρησκεία του.

Επειδή κάθε κείμενο καταγράφει μια ιστορική πραγματικότητα, καλό θα ήταν πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση του περιεχομένου του Κορανίου να παρακολουθήσουμε τις εμπειρίες του Μωάμεθ με τις γυναίκες, από τη γέννησή του, γύρω στα 570 μ.Χ., μέχρι την εποχή που υπαγορεύτηκαν τα κεφάλαια που αφορούν τη γυναίκα, όταν δηλαδή ο ίδιος πλησίαζε τα εξήντα².

Ο πατέρας του Αμπτάλλα (Θεόδουλος) πέθανε πριν γεννηθεί ο Μωάμεθ και δεν εξήσκησε καμία επιρροή στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του παιδιού του³. Η μητέρα του Αμίντα καταγόταν από δύο γνωστές οικογένειες της Μέκκας, αλλά ο θάνατος του συζύγου της την καταδίκασε στη μιζέρια και χρειάστηκε τη βοήθεια της Βεδουϊνης Χαλίμας για να μεγαλώσει το παιδί της. Οι ταλαιπωρίες υπέσκαψαν την υγεία της και πέθανε επιστρέφοντας στη Μέκκα από τη Μεδίνα κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού στο οποίο συνοδευόταν από τον τότε εξάχρονο Μωάμεθ⁴.

Την προστασία του μικρού ορφανού ανέλαβε ο παππός του Αμπταλ-Μουταλίμπ και μετά ο θείος του Αμπού Ταλίμπ, ενώ η Χαλίμα εξακολούθησε να παίζει σπουδαίο ρόλο στην ανατροφή του. Αυτή η γυναίκα ανήκε σε μια φυλή Βεδουϊνών των περιχώρων της Μέκκας που διασχίζονταν από τον πολυσύχναστο δρόμο των καραβανιών που κατευθύνονταν προς τις αγορές της Αιγύπτου, Παλαιστίνης και Συρίας⁵. Ο Μωάμεθ θα

πρέπει να ήταν περίπου δεκαπέντε χρόνων όταν, μαζί με το θείο του, προσλήφθηκε σαν βοηθός από τους σκληροτράχηλους καραβανιέρηδες και, κατ' αυτό τον τρόπο, ήρθε σε επαφή με τον εξωαραβικό κόσμο.

Μέχρι τα είκοσι χρόνια του ο Μωάμεθ έζησε τη ζωή του ένοπλου καμηλιέρη, έκανε μεγάλες πορείες με στερήσεις και είχε επικίνδυνες συναντήσεις με ληστές. Γνωστός στο περιβάλλον του για την εξυπνάδα και την εντιμότητά του, από τους Βεδουΐνους και τους καμηλιέρηδες έμαθε να αγαπάει την ποίηση, τους θρύλους και τις παραδόσεις της πατρίδας του. Στα 590 όμως ο Μωάμεθ άρχισε μια καινούργια φάση της ζωής του που τελικά τον οδήγησε στο δρόμο του ιδρυτή μιας νέας θρησκείας.

Αυτή η φάση ανοίχτηκε από την Χαντίζα, χήρα για δεύτερη φορά, (όταν πήρε τον εικοσάχρονο νέο στην υπηρεσία της), και μια από τις πλουσιότερες επιχειρηματίες γυναίκες της Μέκκας⁶. Για πέντε χρόνια ο Μωάμεθ αναδείχτηκε αφοσιωμένος υπάλληλος και μάλιστα αναντικατάστατος για τη Χαντίζα η οποία, με δική της πρωτοβουλία, τον παντρεύτηκε.

Εδώ έχουμε κάτι το ασυνήθιστο για την Αραβία της εποχής: Ενώ οι άντρες παντρεύονταν νεότερες γυναίκες, στην περίπτωση του Μωάμεθ συμβαίνει το αντίθετο και μάλιστα με διαφορά ηλικίας δεκαπέντε περίπου χρόνων⁷. Δεν χρειάζεται να επισημάνουμε εδώ τις ψυχολογικές επιπτώσεις που μπορεί να είχε αυτός ο πρώτος γάμος του Μωάμεθ με μια ώριμη γυναίκα που εξακολουθεί να ελέγχει τα οικονομικά και να παίζει ρόλο αρχηγού της οικογενείας μέχρι το θάνατό της στα 619, δηλαδή για τα επόμενα είκοσι πέντε χρόνια⁸.

Αν και η πολυγαμία ήταν συνηθισμένη, ο Μωάμεθ έμεινε μονόγαμος όσο ζούσε η Χαντίζα, η οποία γέννησε επτά παιδιά, τρία αγόρια που πέθαναν νήπια και τέσσερα κορίτσια από τα οποία μόνο ένα επέζησε, η Φατίμα⁹. Υποθέτουμε ότι, από τα 595 ως τα 619, στο σπιτικό της Χαντίζας επεκράτησε ο νόμος της και ότι ο Μωάμεθ παρέμεινε αφοσιωμένος σύζυγος και πατέρας: ό,τι υπαγορεύτηκε στο Κοράνι για τη θέση της γυναίκας στη νεοσύστατη ισλαμική κοινωνία πριν από το θάνατο της Χαντίζας είναι ασήμαντο. Ακόμα και μετά την Εγίρα (622), Μουσουλμάνοι και Ειδωλολάτρες εξακολουθούσαν να τηρούν τα παλιά έθιμα: απλές διαδικασίες για γάμο και διαζύγιο, πολυγαμία για όσους είχαν τις οικονομικές δυνατότητες να συντηρήσουν πάνω από μία γυναίκα, βρεφοκτονία για τα ανεπιθύμητα θηλυκά νεογέννητα, γενική υποτίμηση της γυναίκας.

Η Χαντίζα άφησε ανεξίτηλα τα σημάδια της παρουσίας της στο σύζυγό της: μέσω του συζύγου της στο Κοράνι και μέσω του Κορανίου σ' ολόκληρη την νεοσυσταθείσα ισλαμική κοινωνία. Έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση ενός μεγάλου μέρους του περιεχομένου του Κορανίου και στην εγκαθίδρυση της νέας θρησκείας σε βαθμό μάλιστα που να θεωρείται μέχρι σήμερα από τους Άραβες ως η σπουδαιότερη γυναίκα της φυλής τους. Είναι πράγματι δύσκολο να φαντασθούμε, τι θα κατόρθωνε ο

Μωάμεθ χωρίς την υλική και ηθική συμπαράσταση αυτής της γυναίκας που ήταν και η πρώτη οπαδός του¹⁰.

Τα διάφορα κεφάλαια του Κορανίου που υπαγορεύτηκαν στη Μέκκα κάτω από τη σκιά της Χαντίζας είχαν κυρίως θεολογικό περιεχόμενο και προσυλητικούς στόχους. Αν και αντικείμενο αντιδράσεων, ειρωνείας και εχθρότητας, ο Μωάμεθ συνέχισε τις προσπάθειές του να μεταδώσει το μήνυμα με ειρηνικό τρόπο, χωρίς όμως μεγάλη επιτυχία¹¹. Αυτή η ειρηνικότητα της πρώτης φάσης μπορεί να αποδοθεί, μεταξύ άλλων, και στην επίδραση της Χαντίζας.

Δεν θα αναφερθούμε στις δυσκολίες που συνάντησε ο Μωάμεθ στη Μέκκα μετά το θάνατο της Χαντίζας, που τελικά τον ανάγκασαν να ζητήσει άσυλο στη Μεδίνα στα 622. Πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι, σ' αυτή την πόλη της προσφυγιάς και του αγώνα για επιβίωση, στα δέκα τελευταία χρόνια της ζωής και του έργου του Ένοπλου Προφήτη, διαμορφώθηκε ο επιθετικός χαρακτήρας του Ισλαμισμού και παγιτοποιήθηκε η υποβάθμιση της γυναίκας: ο θάνατος της Χαντίζας αποτελεί αποφασιστική καμπή στη διαμόρφωση της θέσης της γυναίκας μέσα στη νεογέννητη ισλαμική κοινωνία και πολιτεία.

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα με τη σειρά τους, για να καταλάβουμε καλύτερα που κατέληξαν. Αν κρίνουμε από τον επίσημα αναγνωρισμένο αριθμό γυναικών που μπήκαν στη ζωή του Μωάμεθ από το 619 ως τα 629, είτε σαν σύζυγοι είτε σαν σκλάβες, παλλακίδες και ερωμένες, δώδεκα στον αριθμό¹², μπορούμε να υποθέσουμε ότι έχουμε μπροστά μας ένα μεσήλικα με διαθέσεις να ξαναζήσει σεξουαλικά τα νεανικά του χρόνια¹³. Αυτό θα δημιουργήσει προβλήματα τόσο στους σύγχρονους οπαδούς του, όσο και γενικότερα για το μέλλον της γυναίκας στον ισλαμικό κόσμο.

Όταν δέχτηκε στο σπίτι του την Σαούδα¹⁴, σε αντικατάσταση της Χαντίζας, ο Μωάμεθ εξέφρασε ταυτοχρόνως την επιθυμία να πάρει και την Αϊσέ, μόλις εξάχρονη τότε κόρη του στενού του συνεργάτη και οπαδού Αμπού Μπακρ. Ενοχλημένος, ο πατέρας της Αϊσέ κατ' αρχήν αρνήθηκε, αλλά μπροστά στην επιμονή του Μωάμεθ έγινε κάποιος συμβιβασμός σύμφωνα με τον οποίο έγινε μεν η τελετή αλλά ο γάμος δεν πραγματοποιήθηκε παρά τέσσερα χρόνια αργότερα, όταν η Αϊσέ ήταν εννιά χρονών¹⁵. Σ' αυτό το σημείο, στα 623, δεν έμειναν στον Μωάμεθ παρά μόνο εννιά χρόνια ζωής.

Μέχρις εδώ ο Προφήτης δεν έκανε άλλο παρά να ακολουθεί τα ήθη και τα έθιμα του τόπου του. Όσον αφορά στις σχέσεις του με τις γυναίκες, δεν βλέπουμε ακόμα τίποτα που να τον διακρίνει από τους άλλους συμπατριώτες του. Ούτε και στο Κοράνι έχουμε κάτι σημαντικό που να αναφέρεται στη γυναίκα. Υποθέτουμε όμως ότι οι εμπειρίες του Μωάμεθ σ' αυτό το θέμα εμπλουτίζονται.

Στα 625, αμέσως μετά τη μάχη του Οχόδ, ο Μωάμεθ προσέθεσε στο χαρέμι του και τρίτη σύζυγο, την εικοσάχρονη Χάφσα, κόρη του πρώην εχθρού του και τώρα συνεργάτη του Ομάρ. Η παρουσία της, δημιούργησε συνωτισμό και διενέξεις με τις άλλες δύο οικοδέσποινες¹⁶, αλλά αυτό δεν εμπόδισε τον Μωάμεθ να προσθέσει τον επόμενο χρόνο άλλες τρεις γυναίκες στη συλλογή του¹⁷. Στις παραπάνω έξι πρέπει να προστεθούν ακόμη άλλες τέσσερις που προσλήφθηκαν στα χρόνια 626-629¹⁸. Τέλος ας μην παραλείψουμε και τις δύο σκλάβες παλλακίδες του, την κόπτισσα Μαρίγια¹⁹ και την εβραϊκής καταγωγής Ραϊχάνα²⁰.

Έτσι στα 639 φτάνουμε μπροστά σ' ένα θέαμα όπου πάνω από δέκα νέες γυναίκες συναγωνίζονται μεταξύ τους για την εύνοια του Μωάμεθ, ο οποίος αναγκάζεται να χωρίσει και να διώξει από το σπίτι του την αγαθή Σαούδα²¹, και τελικά να τις εγκαταλείψει όλες για τριάντα μέρες²², χωρίς όμως να είναι πια δυνατό να βρεθεί κάποια λύση στο πρόβλημα που είχε ήδη δημιουργηθεί. Το δήθεν θεόπνευστο φόβητρο τετραπλής τιμωρίας για παραπτώματα συζυγικής απιστίας²³ και η ρητή απαγόρευση νέου γάμου στις χήρες του Προφήτη²⁴ δεν ήταν καλοί οιωνοί για το μέλλον της μουσουλμανίδας.

Επειδή ό,τι καταγράφηκε στο Κοράνι, που αφορά τις σχέσεις ανδρών και γυναικών, υπαγορεύτηκε κατά τα τελευταία χρόνια της ζωής του Μωάμεθ και επειδή αυτό το κείμενο έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση του ισλαμικού οικογενειακού δικαίου, θα πρέπει να αναλογιστούμε την προσωπική ευθύνη του Προφήτη ο οποίος, με το παράδειγμά του, απέκλεισε δια παντός τη δυνατότητα δημιουργίας ενός βασικού κοινωνικού θεσμού, δηλαδή της μονογαμικής οικογενειακής μονάδας η οποία θα μπορούσε να παίξει ένα εποικοδομητικό ρόλο για την συνοχή της ισλαμικής κοινωνίας. Τέλος, στον Μωάμεθ θα πρέπει να αποδοθεί και η ιστορική ευθύνη για τον αποκλεισμό της γυναίκας από τη διαδικασία οικοδόμησης μιας νέας δυναμικής κοινωνίας με στόχους οικουμενικής εφαρμογής.

Και τώρα, σε τελευταία ανάλυση, ας αναφερθούμε πιο συγκεκριμένα στο Κοράνι. Το τέταρτο κεφάλαιο, που αναφέρεται στις γυναίκες, επαγγέλθηκε στα τελευταία χρόνια της ζωής του Μωάμεθ και ανακεφαλαιώνει τις σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων. Όπως και τα άλλα κεφάλαια, μας δίνει την εντύπωση ότι απευθύνεται μόνο στους άνδρες, ενώ σε μερικά σημεία παίρνει το ύφος κοινωνικού συμβολαίου, σφραγισμένου από τον Θεό²⁵.

Αυτό το κείμενο είναι εκτενέστατο: είκοσι δύο σελίδες στην ελληνική του μετάφραση, δεύτερο σε έκταση απ' όλα τα υπόλοιπα κεφάλαια. Προφανώς υπαγορεύτηκε μετά από αίτημα της κοινότητας των οπαδών του, όταν ο ίδιος ο Προφήτης αισθάνθηκε την ανάγκη να νομοθετήσει, και μας λέει πολλά για τη θέση της γυναίκας στην αραβική κοινωνία.

Απ' αυτό το κείμενο μαθαίνουμε ότι οι επιμειξίες ήταν κάτι το συνηθισμένο, αφού αποκηρύσσονται ρητά: σ' ένα αγόρι απαγορεύεται να έχει σεξουαλικές σχέσεις με τη μητέρα του, ή με τη μητριά του, στον πατέρα με τις κόρες του, στον αδελφό με τις αδελφές του, στον ανεψιό με τις θείες του, στο θείο με τις ανεπιές του, στο γαμπρό με τη πεθερά του, στον πεθερό με τη νύφη του. Από το άλλο μέρος, ένας Μουσουλμάνος δεν θα μπορούσε πια να παντρευτεί δύο αδελφές ταυτόχρονα. Θα μπορούσε όμως να έχει στη διάθεσή του όσες σκλάβες-οδαλίσκες ήθελε.

«Αν φοβάστε», παραγγέλλει ο Μωάμεθ στους νεόφυτους της θρησκείας του, «πώς δεν μπορείτε να μεταχειριστείτε με τιμιότητα τις ορφανές, τότε μπορείτε να παντρευτείτε άλλες γυναίκες που σας φαίνονται καλές: δύο, τρεις ή τέσσερες απ' αυτές. Αλλά αν φοβάστε ότι δεν μπορείτε να τις μεταχειριστείτε με ισότητα, τότε παντρευτείτε μόνο μία, ή όσες σκλάβες έχετε. Αυτό θα σας είναι ευκολότερο για να αποφύγετε την αδικία». Φαίνεται όμως πως ο Προφήτης το ξανασκέφτηκε γιατί, παρακάτω, στο ίδιο κεφάλαιο, προσέθεσε: «Όσο κι αν προσπαθείτε δεν θα μπορέσετε να μεταχειριστείτε όλες σας τις γυναίκες αμερόληπτα». Διερωτώμεθα αν είχε για γνώμονα τη δική του εμπειρία.

Στο ίδιο κεφάλαιο, αναφορικά με κληρονομικά δικαιώματα της γυναίκας, διαβάζουμε ότι «ένα αρσενικό παιδί θα κληρονομεί το διπλάσιο από ένα θηλυκό», ενώ λίγο παρακάτω ο Προφήτης προσθέτει: «Αν πεθάνετε χωρίς να έχετε παιδιά οι γυναίκες σας θα κληρονομούν το ένα τέταρτο της περιουσίας σας». Διερωτώμεθα αν θα ήταν δυνατόν να θεσμοθετηθεί νομοθεσία επ' αυτού, εφόσον προηγουμένως ο γάμος δεν οριοθετήθηκε μέσα σε αυστηρά πλαίσια.

Και τέλος, σαν κατακλείδα ολόκληρης της σκέψης του Μωάμεθ στο θέμα της γυναίκας: «Οι άντρες εξουσιάζουν τις γυναίκες επειδή ο Αλλάχ τους έκανε ανώτερους από τις γυναίκες και επειδή οι άντρες ξοδεύουν τα αγαθά τους για να τις συντηρήσουν». Διερωτώμεθα αν ο Προφήτης θα τολμούσε να εκφραστεί κατ' αυτόν τον τρόπο, καταδικάζοντας αμετάκλητα τη γυναίκα σε θέση υποτέλειας, αν ακόμη ζούσε η Χαντίζα.

Και τώρα ερχόμαστε στο θέμα του θεσμού της δουλείας, που κι αυτός υπήρξε αναμφισβήτητα αρνητικό στοιχείο για την εξέλιξη της νεοσυσταθείσης αραβο-ισλαμικής κοινωνίας και βασική πηγή αδυναμίας για τον ισλαμικό κόσμο σ' όλες τις εποχές. Όπως και στη προηγούμενη περίπτωση, μια προϋπάρχουσα κακή κατάσταση επιδεινώθηκε γιατί θεσμοθετήθηκε, καθιερώθηκε και επισφραγίστηκε με τον Κορανικό λόγο.

Όπως είπαμε παραπάνω, κατά την εποχή που ο Μωάμεθ υπαγόρευσε το προαναφερθέν κεφάλαιο ο ίδιος είχε στη διάθεσή του, για τις σεξουαλικές του ανάγκες, τουλάχιστο δύο σκλάβες παλλακίδες²⁶. Στην νέα ισλαμική κοινωνία που διαμορφώθηκε στη Μεδίνα κάτω από τα βλέμματά του, η σκλάβα γυναίκα ήταν συνήθως νέα και αναγκαστικά αλλόθρη-

σκης προέλευσης και δεν είχε σχεδόν καμία ουσιαστική προστασία. Αποτελούσε ένα απλό περιουσιακό στοιχείο στα χέρια του ιδιοκτήτη της.

Το Κοράνι επιτρέπει σε ένα Μουσουλμάνο να παντρευτεί μια αλλόθρησκη παντρεμένη γυναίκα που αιχμαλωτίστηκε, κάτι που γεννάει το εξής ερώτημα: ποια επιτυχία θα είχε ο αποκαλούμενος «Ιερός Πόλεμος» αν ο Προφήτης καταργούσε το θεσμό της δουλείας και απαγόρευε ρητά στους οπαδούς του τη δουλοκτησία; Τέλος, η «μισή ποινή» που προβλέπεται στο Κοράνι για το παράπτωμα της μοιχείας υποβαθμίζει τη σκλάβα κατά το ήμισυ της σε σύγκριση με τη μουσουλμανίδα σύζυγο, η οποία, όπως είδαμε παραπάνω, είναι ήδη υποβαθμισμένη αναφορικά με τον άνδρα και παρουσιάζεται σαν καταναλώσιμο αγαθό²⁷.

Το τελευταίο κεφάλαιο του Κορανίου, που υπαγορεύτηκε από τον Μωάμεθ στους οπαδούς του, είναι το πιο εκτενέστερο, τριάντα πέντε σελίδες στην ελληνική του μετάφραση, και συμπληρωματικό όλων των άλλων. Χωρίς να παρουσιάζεται τρομερά δεσμευτικό, έχει παραινετικό ύφος και νομοθετικούς στόχους.

Προτού υπαγορευτεί αυτό το κείμενο, ο Μωάμεθ που πλησίαζε τα εξήντα του χρόνια, προσπάθησε να επιβάλλει στους οπαδούς του, για το μήνα του Ραμαζανιού, τη διακοπή των σεξουαλικών τους σχέσεων. Όπως φαίνεται όμως δεν το κατόρθωσε με αποτέλεσμα να αλλάξει γνώμη και να δηλώσει με αμηχανία, όπως αναγράφεται στο Κοράνι: Μην πλησιάζετε τις γυναίκες σας μετά τα ξημερώματα και πριν το σούρουπο. Μπορείτε όμως να κοιμάστε μαζί τις νύκτες της νηστείας γιατί οι γυναίκες είναι παρηγοριά για σας και σεις γι' αυτές. Και προσθέτει παρακάτω: «Οι γυναίκες είναι χωράφια σας. Πηγαίνετε, λοιπόν, μέσα στα χωράφια σας όπως σας αρέσει».

Επειδή κατά την εποχή που υπαγορεύτηκε αυτό το κεφάλαιο, ο Μωάμεθ αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα στο σπίτι του (διαπληκτισμοί μεταξύ των διαφόρων συζύγων και παλλακίδων του, διαζύγιο της Σαούδας, εγκατάλειψη του χαρεμιού του από τον ίδιο), ήταν φυσικό να προσπαθήσει να βάλει κάποια τάξη στις διαδικασίες διάλυσης του γάμου.

Έτσι, στους Μουσουλμάνους που θέλουν να εκδιώξουν μια από τις συζύγους τους από το σπίτι τους, προτείνεται μια περίοδος τριών μηνών αναμονής και περίσκεψης, στο τέλος της οποίας ο άνδρας αποκηρύσσει απλά το γάμο του λέγοντας τρεις φορές στη γυναίκα του: «σε χωρίζω». Φυσικά, η πρωτοβουλία είναι μονόπλευρη και η ήδη χωρισμένη δεν είναι ελεύθερη να έχει ερωτικές επαφές με άλλον άνδρα πριν περάσουν άλλοι τρεις μήνες μετά το διαζύγιο. Όσο για τη χήρα, αυτή πρέπει να περιμένει τέσσερις μήνες και δέκα μέρες πριν ξανακοιμηθεί με άντρα.

Συμπερασματικά πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι στα διάφορα εδάφια αυτού του κεφαλαίου, όπως και σε διάφορα άλλα σημεία του Κορανίου, διακρίνονται ίχνη φροντίδας και πρόνοιας για τη γυναίκα, η οποία όμως τοποθετείται απερίφραστα σε θέση εξάρτησης από τον άνδρα: τα καθε-

ρωμένα από τον Κορανικό λόγο, που έχει ισχύ ιερού και άρα απαράβατου νόμου, δεν θα σταθεί δυνατό να διορθωθούν με καλές προθέσεις.

Κατά την εκτίμησή μου η κωδικοποίηση του Κορανίου από τον Μωάμεθ και η υποβάθμιση της θέσης της γυναίκας στον Αραβικό και στον Ισλαμικό κόσμο υπήρξε ανασταλτικό στοιχείο στην πολιτισμική εξέλιξη αυτής της θρησκευτικής κοινωνίας των εθνών.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- * Κείμενο ανακοίνωσης του Β. Γ. Σπυριδωνάκη στο συνέδριο : «Ευρώπη - Κεντρικό Ισλάμ: Νέα Γεωπολιτική Δυναμική» Κέρκυρα, 9-11 Οκτωβρίου 1991
1. Για περισσότερες πληροφορίες, Τ. Η. Weir "Djahiliya" στην Ε. Ι., πρώτη αγγλική έκδοση, τ. 2, σελ. 999-1000; επίσης D. Sourdel, *La civilisation de l' Islam Classique*. Paris, 1983, σελ. 7-8 και 18-19; και I. Goldziher "What is meant by al - Jahiliyya?", *Islamic Studies*, ed. S. Stern, London, 1967, τ. 1, σελ. 201-208.
2. Οι βιογραφικές μελέτες, σε διάφορες γλώσσες, δίνουν μια αρκετά πιστή εικόνα της ζωής και του έργου του Μωάμεθ. Θα αναφερθούμε στον F. Buhl "Muhammad", E.I.1, σ.6, και 641-657 και M. Gaudefroi - Demombynes, *Mahomet*, Paris, 1969.
3. Gabrielli, Francesco, *Mahomet et les grandes conquetes arabes*, Paris, 1967, σελ. 45.
4. Fr. Buhl, "Amina", E. I.1, τ. 1, σελ. 328.
5. Περισσότερες πληροφορίες πάνω σ' αυτό το θέμα στο έργο του P. H. Lammens "La Mecque a la veille de l' Hegire" στο *Melanges de l' Universite de Saint-Joseph*, τ. 9 (1924), σελ. 97-439.
6. W. Montgomery Watt, "Khadidja" στην E.I.2, δεύτερη έκδοση στα γαλλικά, τ.4 (1978), σελ. 931.
7. F. Buhl, "Khadiya", E.I.1, τ. 4, σελ. 860.
8. Η Magali Morsy (*Les Femmes du Prophete*, Paris, 1984, σελ. 37) δεν αντιστέκεται στον πειρασμό να αποκαλέσει τη Χαντίτζα "μητρική σύζυγο".
9. Ο Μωάμεθ δεν απέκτησε παιδιά από τις άλλες γυναίκες που πήρε στο σπιτικό του μετά το θάνατο της Χαντίτζας και έτσι δεν δημιουργήθηκε πρόβλημα κληρονομικής διαδοχής μετά το θάνατό του.
10. Mantran, Robert, *L' expansion musulmane, VIIe-XIe siecles*, Paris 1969, σελ. 74.
11. Dermenghem, E., *Mahomet et la tradition islamique*, Paris 1955; σελ. 11-12, 18-19 και 23-26.
12. Περισσότερες λεπτομέρειες, με τεκμηριωμένα στοιχεία για κάθε περίπτωση, στο βιβλίο της Magali Morsy, ο.π.
13. Σ' αυτό το σημείο ο F. Buhl αναφέρεται στο "strongly sensual temperament" του Μωάμεθ τον οποίο αποκαλεί, στο ίδιο έργο "An oversexed man" (E.I.1, τ. 6, σελ. 645 και 657). Ο Rene Kalisky επικυρώνει τα παραπάνω προσθέτοντας ότι ο Μωάμεθ αγαπούσε "τις γυναίκες και τα αρώματα" (*L' origine de l' essor du Monde Arabe*, Verviers 1974, σελ. 64).
14. V. Vacca, "Sawda bint Zam'a", E.I.1, τ. 7, σελ. 186.
15. M. Seilgsohn "Aisha", E.I.1, τ. 1, σελ. 216. Ο W. Montgomery Watt δεν αναφέρεται καθόλου στους αρχικούς ενδοιασμούς του Αμπού Μπακρ (E.I.2, τ. 1 (1960), σελ. 317).
16. H. Lamens Hafsa E.I.1, τ. 3, σελ. 216. Περισσότερες πληροφορίες και βιβλιογραφία: I. Vecchia Veglieri, E.I.2, τ. 3 (1971), σελ. 66-68.
17. Την Ζαϊνάμπ μπιντ Τζάχς, που ήταν ήδη παντρεμένη με τον ψυχογιό του Ζαϊντ (V. Vacca, E.I.1, τ. 8, σελ. 1199), την Ζαϊνάμπ Χουζάιμα που πέθανε μερικούς μήνες αργότερα (ίδια πηγή, σελ. 1200). Και την Χίνδ, γνωστή ως Ουμ Σαλάμα (Magali Morsy, σελ. 105-115).
18. Την Δζουβαρίγια μπιντ αλ Αρίθ, την οποία εξαγόρασε από τη δουλεία (Magali Morsy, σ. 27), την 17χρονη Εβραία Σαφίγια, επίσης πρώην αιχμάλωτη (V. Vacca,

- E.I.1, τ. 7, σελ. 57-8), την Ράμιλα, γνωστή ως Ουμ Χαμπίμπα, κόρη του Αμντού Σουφιάν (Magali Morsy, σ. 138) και, τέλος, την Μαϊμούνα μπιντ αλ Αρίθ (Magali Morsy, σ. 147-156).
19. Fr. Buhl "Mariya" στη E.I.1, τ. 5, σελ. 254.
 20. Magali Morsy, σελ. 13.
 21. V. Vacca, "Sawda bint Zam'a", E.I.1, τ. 7, σελ. 186.
 22. Magali Morsy, σελ. 134-5.
 23. *Κοράνι*, κεφάλαιο 33, εδάφια 31-2.
 24. Magali Morsy, σελ. 22.
 25. Το κείμενο που ακολουθεί βασίζεται στην κριτική ανάλυση του περιεχομένου του Κορανίου που αναφέρεται στις γυναίκες, ιδίως στο τέταρτο κεφάλαιο, που επιγράφεται «η γυναίκα» και στο δεύτερο, που φέρει τον τίτλο «η Αγελάδα». Ο αναγνώστης μπορεί να αναφερθεί σε οποιαδήποτε έκδοση, ή μετάφραση για επαλήθευση.
 26. Ο. π., σελ. 11 και υποσημειώσεις 19 και 20.
 27. Όπως φαίνεται σε άλλα σημεία του Κορανίου η γυναίκα συνεχίζει να παίζει τον ίδιο ρόλο και μετά το θάνατο. Για περισσότερες πληροφορίες, A. J. Wensick, «Hur», E.I.1, τ. 3, σελ. 337.

